

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK VE HALK ANLATILARI*

Magical Realism and Folk Narrations

Servet ERDEM**

ÖZ

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde amacım büyümlü gerçekçi metinlerin en ayırt edici özelliklerini tartışmaktır. İkinci bölümde ise söz konusu metinlerde halk anlatılarından yararlanmanın, onları modellemenin arkasında yatan nedenleri, güdüleri, yolları ve tüm bunların büyümlü gerçekçi metinlere özgü oluşunu ortaya koymaya çalışacağım. Olağanüstünün sıradanmış gibi sunulması ve halk anlatılarından yararlanma büyümlü gerçekçi metinlerin en yaygın özelliğidir. Ne var ki bu özellikler söz konusu metinleri "fantastik" gibi benzer türdeki yapıtlardan ayırt etmek için yeterli değildir. Bu makale, gerçek ve olağanüstünün bir denge içinde sunulmasını büyümlü gerçekçi metinlerin ilk ayırt edici niteliği olarak öne sürmektedir. Bir diğer niteliği bulmak için şu soruya yanıt bulmak gerekir: Büyümlü gerçekçilik denilen edebiyat fenomeninin örneklerini üreten yazarlar; hangi nedenler ve amaçlarla halk anlatılarından ve onların kimi özelliklerinden yararlanıyor? Çalışmanın esas tezi şudur: Halk anlatılarından yararlanma ya da onları modelleme büyümlü gerçekçi metinlere özgü değilse de bu yararlanmanın ve modellemenin nedenleri, amaçları, yolları büyümlü gerçekçilik denilen edebiyat fenomenine özgüdür.

Anahtar Kelimeler

Büyümlü Gerçekçilik, denge, fantastik, halk anlatıları, melezlik

ABSTRACT

This study consists of two parts. In the first part, my aim is to discuss what seem to be the most distinctive features of magical realist texts, then I will put forward the motives, reasons, uniqueness behind employing and modeling the distinctive features of folk narrations in magical realist texts. The presentation of the supernatural as common and the employing of folk narrations are the most widespread features of magical realist texts. These features, however, are not adequate to distinguish magical realist texts from those of some genres that resemble them, such as the fantastic. I will argue that the presentation of the real and the magical in balance seems to be the first distinctive feature of magical realist texts. In order to find the second one, I will deal with the following question: "For what reasons and purposes do the authors of this literary phenomenon always stylistically employ the features of folk narrations, and also establish intertextual relations between magical realist texts and folk narrations?" The main thesis of this paper is that what is most distinctive to magical realist texts is not the employing of folkloric materials, but the reasons, motives for, and means of their use in producing "the magical".

Key Words

Magical realism, balance, fantastic, folk narrations, hybridity.

Bölüm: Büyümlü Gerçekçi Metinlerin Özgül Nitelikleri:

Bir Anlatım Stratejisi ve/ veya Hile-si Olarak Denge

"Eğer bir hayalet kahvaltı masanıza oturur ve siz de korkar, dehşete düşerseniz bu [türce] korku ya da fantastik olur. Ancak eğer, 'Ah, bir hayalet; lütfen şu reçeli bana uzatır mısınız?' dersanız büyümlü gerçekçilik olur"¹ (Acheson ve Ross 2005:48). David Punter'in bir konferansta işittiğini belirttiği, onun deyişle büyümlü gerçekçiliği anlatmak için

daha "off-the-cuff" ve aydınlatıcı olan bu tanım, aslında büyümlü gerçekçiliğin önemli özelliklerinden sadece birini belirtmesi bakımından yetersizdir. Olağanüstü öğelerin son derece sıradanmış gibi sunulması, büyümlü gerçekçi metinlerin başat niteliklerinden biri olsa da asıl ayırt edici nitelik, bu hayalet anlatısına bir ekleme yapıldığında ortaya çıkacaktır. Ancak siz, 'Ah, bir hayalet; lütfen şu reçeli bana uzatır mısınız?' dedikten sonra hayalet: 'Benim büyükannem çok güzel soğan reçeli yapardı.' der ve siz buna

* Çalışmalarımızı destekleyerek sosyal bilimler alanında Türkiye'de yapılan bilimsel çalışmaların zenginleşmesine büyük katkıları sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

** Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi, servete@bilkent.edu.tr

karşılık ‘Saçmalama, soğanın reçeli yapılmaz!’ dersiniz, işte o zaman anlatı büyülü gerçekçi olur.

Eklemenin anlatıya getirdiği yeni boyut, büyülu gerçekçi metinlerin fantastik, bilimkurgu, korku gibi türlerden ayrılmasını sağlayan oldukça ayırt edici bir özelliktir. Sıradan ile olağanüstünün yan yana gelmesi, doğaüstü olanın olağanmış gibi sunulması ve karşılanması büyülu gerçekçi metinlerin çok önemli bir niteliği olsa da; bu metinlerin benzeri türlerdeki metinlerden ayrılmasında daha özgül bir özellik öne çıkar. Bu özellik, sürekli işleyen bir dengeleme çabasının anlatım stratejisi olarak metne hükmetmesidir. Ancak bu dengeleme çabası, hileli bir şekilde işlemekte ve her zaman gerçekliğin büyülu düzeyinin biraz daha ağır basmasını sağlamaktadır.

Hayaletle ilgili anlatıya eklenen de böyle bir dengeleme ögesidir. Bir taraftan kahvaltılık masasına oturan hayaletten reçeli uzatması istenirken diğer taraftan soğandan reçel yapmanın saçma ve imkânsız olduğunun söylenmesi, anlatının gerçeklik nosyonundan tamamen bağımsız olmadığını göstermeye çalışır. Dengelemeyle kastedilen tam da budur. Gerçekçilik bu metinlerden tamamıyla kovulmuş değildir; ancak metin, anlatının her aşamasında olağanüstü ile gerçekçi dengede tutmaya çalışan bir anlatım stratejisinin hükmü altındadır. Bir anlatım stratejisi ve/veya hilesi olarak dengelemenin nasıl işlediğini büyülu gerçekçi olarak nitelenen metinlerden biri olan *Eva Luna*’dan bir örnekle göstermekte yarar var.

İsabel Allende’nin *Eva Luna* adlı romanında, yağmur duasına çıkanlar daha yarı yoldayken bardaktan boşanırcasına yağmur yağar. Bundan sonra şöyle bir anlatım görülür:

Kırk sekiz saat sonra, şehir göle döndü, sokak ızgaraları tıkandı, yolları su götürdü, evlere sel bastı. Köylerde

sele uğrayan evler yıkılıp sularla sü-rüklendi, kıyıda bir kasabada gökten balık yağdı. Psikopos, “Mucize, mucize!” diye haykırdı. Tekerlekli iskemlesinde oturan Jones’un dediği gibi, yağmur duasının Karayipler’de şiddetli yağmur beklendiğini bildiren meteoroloji raporu alındıktan sonra düzenlendiğini bilmeyen bizler ise, “Mucize, mucize!” haykırışlarına eşlik ettik. Yaşlı Profesör [Jones]; batıl inançlı, cahil, kafasız, bilgisiz ahmaklar diye bağırıp duruyordu. (Alende 1990: 31)

Büyülü gerçekçi metinlerin popüler örneklerinden biri olan² *Eva Luna*’dan aktarılan bu parça, metinde dengelemenin bir anlatım stratejisi ve hilesi olarak nasıl çalıştığını görmek için oldukça isabetli bir seçimdir. Hazreti İsa tasviri ile yağmur duasına çıkanların yağmur yağmasını bir mucizenin gerçekleşmesine bağlamaları, Profesör Jones’un da belirttiği üzere meteoroloji raporuna göre yağmurun zaten beklenmekte olduğunun bilgisi verilerek dengelenir. Hatta insanların yağmur yağmasını mucize olarak değerlendirmeleri karşısında Jones’un tepkisi, okuru bu batıl inançlı insanların dünyasından gerçeğin tüm gücüyle egemen olduğu evrene döndürür gibidir. Ancak dikkat edilirse, bir sahil kasabasında gökten yağın balıklar olduğu yerde durmaktadır. Tıpkı hayalet anlatısında, saçma bulunan soğan reçeline karşın hayaletin kahvaltılık masasında durması gibi. İşte büyülu gerçekçi metinlerin en ayırt edici özelliklerinden biri -bu iki örnekte görüldüğü gibi- gerçek ile olağanüstü arasında, bir anlatım stratejisi olarak sürekli işleyen bir “dengeleme”nin varlığıdır. Ancak bu denge biraz hileli işlemektedir. Yukarıda *Eva Luna*’dan alınan parçada gökten yağın balıklar konusunda hiçbir açıklama yapılmaz; oysa Ebubekir Hâzım Tepeyran’ın *Hatıralar*’ında aktardığı bir anekdotta olduğu gibi, gökten yağın ba-

hklar denizden su alan hortumların suyla birlikte aldıkları balıkları uzak mesafelere kadar taşıyıp aşağıya bırakmaları ile açıklanabilirli.³

Roland Walter, *Magical Realism in Contemporary Chicano Fiction* adlı çalışmasının “Magical Realism- An Overview” başlıklı bölümünde, büyüü gerçekçi metinlerin sahip olduğu üç özelliğin onların diğer benzer türlerden ayırt edilmesini sağladığı, görüşündedir. Bu özellikler şunlardır:⁴ 1- Fantastikten farklı olarak büyüü gerçekçilikte; yazarın, anlatıcıların, karakterlerin doğaüstünü oldukça olağan bir durummuş gibi karşılamaları ve okuyucunun da kurmaca temsil düzeyinde bu durumu sorgulaması (Walter 1993: 19) 2- Gerçekliğin, gerçekçi ve büyüü düzeylerinin uyumlu bir bütünlüğünün sağlanması 3- Yazarın ketumluğu (authorial reticence). Bununla anlatılmak istenen yazarın, anlatıcının ve kahramanların olaylara doğaüstü ve gerçekğin uyumlu bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde yaklaşmaları gerektiğidir. Bu üçünün tavrı da eşit derecede önemlidir. Anlatıcı, büyüü gerçekçi olaylara açıklamalar getiren bir gözlemcinin yaklaşımını benimseyemez; çünkü bu durumda, gerçekliğin büyüü kategorilerinin sorgulanması söz konusu olur (Walter 1993: 20). “Türk Roman Geleneği ve *Sevgili Arsız Ölüm*” adlı yazısında, Murat Belge bunu “ormana ‘ormanın içinden’ bakmak” olarak dile getirir (Belge 1984: 65). Walter’ın “yazarsal ketumluk” olarak nitelediği şey daha çok “anlatıcının ketumluğu”dur aslında. Anlatıcı metne, metnin içinden bakmalı; çünkü dışarıdan baktığında gerçekliğin neden-sonuç zinciri işleyecek ve böylece büyüü düzey sarsılacaktır.

Walter’ın büyüü gerçekçi metinler için öne sürdüğü bu üç nitelik bir bakıma, ikinci özellikte toplanmış gibidir. İkinci madde adeta birinci ve üçüncü maddelerin olma nedenidir. Büyüü

gerçekçi metinlerde, gerçekçi düzey ile büyüü düzeyin uyumlu bir bütün daha doğrusu “denge”⁵ içinde olmasını sağlamak için olağanüstü öğeler oldukça doğalmış gibi sunulur, karşılanır (birinci özellik) ve yine bu amaçla yazarsal bir ketumluk metin boyunca işler (üçüncü özellik). Dolayısıyla esasında büyüü gerçekçi metinlerin en başat niteliği gerçekçi düzey ile büyüü olanın bütünlüklü bir uyum, “denge” içinde sunulmasıdır. Hayalet ile ilgili anlatıda eklenen parçanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu üç özelliği biraz açmaya çalışalım.

Walter’ın tespitleri büyüü gerçekçilik konusunda yazmış pek çok araştırmacının altını çizdiği niteliklerdir. Olağanüstü ve tuhaf olanın şaşkırtma ögesi olarak ya da tekinsizlik uyandıracak bir şekilde sunulmaması, kahramanların da bu tür öğeleri yaşamın son derece olağan durumları olarak karşılaması büyüü gerçekçiliğin pek çok araştırmacı tarafından dile getirilen başlıca özelliğidir. Lois Parkinson Zamora ve Wendy B. Farris, büyüü gerçekçilik üzerine yazılan kimi önemli yazıları bir araya getirdikleri kitaplarının giriş kısmında bunu şu şekilde özetlerler:

Bu yazıda tartışılan büyüü gerçekçi metinlerde, doğaüstü basit veya açık bir mesele değil; ancak sıradan bir meseledir - her gün olan şeyler, kabul edilmiş, gerçekçi yazının rasyonelliğine ve somutluğuna işlenmiştir-. Büyü artık Donkişotça bir delilik değil; fakat normal ve normalleştirilen [bir öğedir]. Bu, çok karmaşık türden bir durumun basit bir meselesidir. (Zamora ve Farris 1995:3)

Wendy B. Farris, büyüü gerçekçi metinlerin temel özelliklerini saptamaya çalıştığı “Scheherazade’s Children: Magical Realism and Postmodern Fiction” adlı yazısında bu metinlerin ilk niteliği olarak bu özelliği şu şekilde aktarır: “Metinler, büyüünün indirgenemez bir

ögesini içerir: Evrenin bizim bildiğimiz yasalarıyla açıklayamayacağımız bir şeyi. Metinler açısından büyüsel şeyler gerçekten olmaktadır (Zamora ve Faris 1995:167)”. Faris’e göre evrensel yasalara göre açıklanamayacak olaylar bu metinlerde gerçekten olur, başka bir deyişle bu olaylar metindeki anlatıcı ya da kahramanlar tarafından tuhaf karşılanmazlar.

Büyülü gerçekçi metinler ile olağanüstü ve sıradanın ilişkisi yukarıda açıklandığı gibi, sıra dışının olağan karşılanması şeklinde tek yönlülük içermez. Bu özelliğin karşıt kutbu, olağan olanın son derece sıra dışıymış gibi sunulması, karşılanmasıdır. Angel Flores, “Magical Realism in Spanish American Fiction” adlı yazısında “genel ve sıradan olanın olağanüstü ve gerçek dışı olana dönüşmesi”nin bu metinlerde görüldüğünü dile getirir (Zamora ve Faris 1995:114). Scott Simpkins ise bu özelliği şu şekilde açıklar:

İnanmamanın aşırı bunaltıcı hissinin önlemek amacıyla büyülu gerçekçilik sıradan şeyleri, yaradılıştan büyüsel özelliklerini vurgulamak için, sıra dışı yollarla sunar (uçan hahırlar, Nabokov-yen kelebekler, yaygın hafıza kayıpları gibi). Bunu yaparak büyülu gerçekçi yazar, Rus Biçimcilerinin “yabancılaştırma” dedikleri [teknigi] kullanır. Bunun amacı da gerçekliğin sıradan öğelerini-sıklıkla var olan ama alışılmışlıkları nedeniyle neredeyse görünmez olmuş öğelerini- radikal bir şekilde vurgulamaktır. (Zamora ve Faris 1995:150)

Tommaso Scarano, “Notes on Spanish-American Magical Realism” başlıklı yazısında, büyülu gerçekçi metinlerde olağanüstü ve sıradan olana karşıt çift kutuplu yaklaşımı şöyle özetler: “[...] gerçek ve kurgunun birleşimi, Flores İçin, iki yöntemle gerçekleşir: gerçek olmayanın gerçekçi anlatımı ve gerçekğin gerçek dışı anlatımı (ya da gerçek

dışının doğallaştırılması ve gerçeğin doğaüstüleştirilmesi, eğer böyle ifade edilmesini tercih ederseniz)” (Linguanti ve diğer 1998: 17). Kısacası bu metinlerde “familiarization”a (alıştırmaya) karşı işleyen bir “defamiliarization” (yabancılaştırma) görülür. Tuhaf, sıra dışı olanın hayatın sıradan bir ögesi olarak sunulmasına karşı çok sıradan olay, durum ve öğelerin oldukça sıra dışı karşılanması, sunulması büyülu gerçekçi metinlerin başlıca anlatım stratejilerinden biridir.

Olağan olanın sıra dışıymış gibi sunulması, karşılanması çoğu zaman bu metinlerde “çocuksu bakış”la sağlanır. *Sevgili Arsız Ölüm*’deki şu parça böyle bir özellik gösterir. Huvat ailesinin şehre taşınmasıyla başlayan ikinci bölümün başında:

– Vapur gidiyor mu, gitmiyor mu?

– Gitmiyor.

– Gidiyor, kız.

– Vapur gitmiyordu. Kocaman evler, ağaçlar, insanlar geri geri yürüyordu. Dirmiş gözlerini iri iri açıp baktı, aklı uçup gitti. (Tekin 1990: 59)

Büyülü gerçekçi metinler, Rus Biçimcilerinin “yadırgatma” ve “yabancılaştırma” etkileri sağlamak için gündelik dile uyguladıkları şiddeti, temel bir strateji olarak kullanırlar. Yadırgatıcı öge burada, gerçeklikten uzaklaştırılarak değil, daha gerçekçi kılmak amacıyla kullanılır. Uçan bir halı söz konusu olduğunda amaç, halının uçmasını değil; uçanın halı olduğunu vurgulayarak ayaklar altında görmezden gelinen bu çok sıradan nesnenin gerçekliğini öne çıkarmaktır. Şüphesiz bir halının özsel nitelikleri dolayısıyla gerçekliği, odanın ortasında yerde duran bir halıdan çok uçan bir halıyla ortaya çıkacaktır. Uçan bir halı insanlara halının ne olduğunu, ne işe yaradığını kısaca halının özsel niteliklerini yadırgatma-yabancılaştırma yoluyla duyurur. Bu bakımdan uçan bir halı, salonun ortasında yerde duran bir

halıdan çok daha güçlü şekilde bir halının “ne” olduğunu (neliğini) vurgular, hatırlatır.

Yadırgatma, büyülu gerçekçi metinlerin önemli bir anlatım stratejisi olmakla birlikte bu özelliğin metin dışı işlediğini belirtmek gerekir. Yani ne anlatıcı ne de kahramanlar herhangi bir olay veya durumu yadırgamalıdır. Leal, yadırganan fantastik bir durumun büyülu gerçekçilikle bağdaşmayacağını, belirtir (Zamora ve Faris 123). Böyle olduğu gibi yadırgatıcı durumun sonradan kabulü de söz konusu olamaz. Flores’in büyülu gerçekçi metinlerin ilk örneklerinden biri olarak gösterdiği *Dönüşüm* bu bakımdan büyülu gerçekçi metinlerle aynı niteliği taşımamaktadır. Kafka’nın *Dönüşüm* adlı romanında Gregor’un annesi, babası ve kız kardeşinin kahramanın uğradığı tuhaf değişimi, bir hamam böceğine dönüşmesini zamanla kabullenmeleri, büyülu gerçekçi metinlerde kahramanların tuhaf olana yaklaşımlarıyla benzeşmez. Büyülu gerçekçi metinlerde yadırgatıcı olanın kabullenilmesi söz konusu değildir. Aslında bu eserlerde, metin içinde hiçbir şeye kabullenmenin söz konusu olacağı yadırgatma gücü verilmez; çünkü hiçbir şeye kabullenilecek ya da kabullenilmeyecek bir tarzda karşılanmaz. Metin, sadece gerçeklik nosyonundan tamamen bağımsız olmadığını göstermek amacıyla kimi hileli stratejiler güder. Hayalet anlatısında soğan reçeli söz konusu olduğunda verilen tepki gibi.

Todorov’un bildirdiğine göre, *Dönüşüm*’de,

İlkin tuhaf bir olay, bir tırmanış gösteren dolaylı bazı yollarla ortaya çıkmıyor, daha ilk tümcede veriliyor. Daha önceki örneklerde fantastik anlatı tümüyle doğal bir olaydan yola çıkarak doğaüstüne varıyordu. *Dönüşüm* ise doğaüstü bir olaydan yola çıkarak, anlatı boyunca giderek doğallaşan bir hava verir olaya, anlatımın sonundaysa do-

ğüstü diye bir şey kalmamıştır geriye. (Todorov 2004:164)

İşte Todorov’un belirttiği bu nedenlerden dolayı *Dönüşüm* büyülu gerçekçi bir yapıt olarak değerlendirilemez. Sadece metin dışında değil metnin kendi içinde bile tuhaflık, tekinsizlik, sıra dışı olamı kabullenme (ki bu sıra dışının tanınması demektir) gibi özellikler gösteren bir yaklaşım görülür.

“Yazarın ketumluğu” ise sadece yazarla ilgili değil, anlatıcı ve kahramanlarla da ilgili bir anlatım stratejisidir. Bu anlatım stratejisi, olaylar arasında nedensellik zinciri kurulmasını engeller, metin dışında okur tarafından gizemli karşılanan durumları metin içinde anlatıcı ve kahramanlar için ya bir unutkanlıkla ya da ilgisizlikle geçirir, okur için sürpriz olan gelişmeleri görmezden gelir. Sürprizler bu metinlerde metin içinde ne kadar dizge bozucu olursa olsun sıradan karşılanır, görmezden gelinir. Büyülu gerçekçi metinlerde, sıra dışını olağan karşılama durumunu bozacak denli sürprizli bir çözüme, “son” a itibar edilmez. Sürprizler, normal karşılanması mümkün olmayan durumlar yaratılmasını gerektirir; bu da metnin hâkim stratejisi olan her şeyin doğal karşılanmasına zarar verir. Bu nedenle sürprizlere, şaşırtıcı gelişmeler, çözümler, sonlar şeklinde değil; ancak anlatım hileleri olarak yer verilir. Bir köpeğin konuşması son derece sıradanmış gibi karşılanırken üç ay ders aldıktan sonra havlamayı öğrenmesinin tüm aileyi şaşkınlık içinde bırakması gibi. Büyülu gerçekçi yapıtlarda, sürprizler okur için vardır; kahramanlar ve anlatıcılar için değil.

Bu metinlerde, “tekinsizlik” (uncanny) yaratma, gizem oluşturma görülmez. Carpentier’in “manufactured mystery” dediği yapay gizem ve tekin olmayan durumlar, (Kafka’nın eserlerinde olduğu gibi) büyülu gerçekçi metinlerde,

söz konusu değildir. Büyülü gerçekçi metinlerde gizem anlatıyı sekteye uğrattığı an gerçekliğin iki düzeyi arasındaki uyum-denge bozulacağından sürrealizmde sıklıkla yararlandığı gizemli tablolar, olaylar, atmosferler yaratmak anlatım stratejisi ile uyuşmaz. Tekinsiz, tuhaf, gizemli olanın aydınlatılmaya çalışılması metindeki anlatım stratejilerinin çökmesine neden olur. Yazarsal ketumluk bozulur, gerçekliğin iki düzeyi arasındaki denge sarsılır ve normalleştirme eğilimi kaybolup gider.

Şimdiye değin tartışılanlar büyülü gerçekçi metinlerin en ayırt edici özelliklerini bulmaya yönelikti. Walter'ın yazısında ileri sürdüğü üç madde -her ne kadar ikinci madde diğer ikisini hem gerektirdiği için hem de sonucu olduğu için tek başına yeterliyse de- bizzat bu konuda sunulan en iyi önerilerden biridir. Yazının bundan sonraki bölümünde, büyülü gerçekçi metinlerin en yaygın özelliklerinden biri olan "halk anlatılarından yararlanma" tartışılacaktır. Bir metnin büyülü gerçekçi olarak nitelenmesinde ayırt edici ölçüt olarak işlemese de "halk anlatılarından yararlanma", denilebilir ki hemen tüm örneklerde karşılaştığımız bir durumdur. Fantastik kurmacadan postmodern romana kadar pek çok türde; masal, efsane, mit gibi halk anlatılarından metinler arası ilişkiler ve göndermeler bakımından yararlandığı görülmektedir. Ancak bu türlerin hiçbirinde halk anlatılarından büyülü gerçekçi metinlerdeki yollar ve nedenlerle yararlanılmaz. Bu sebeple denilebilir ki halk anlatılarından yararlanma büyülü gerçekçi metinlerin ayırt edici bir özelliği olmasa da bu anlatılardan yararlanma nedenleri ve teknikleri söz konusu metinlere özgüdür. Büyülü gerçekçi metinlerle fantastik metinler masal, efsane, mit gibi anlatılardan yararlanma bakımından ortaklaşsalar da bu anlatılardan yararlanma şekilleri ve nedenleri

bakımından ayrılırlar. Büyülü gerçekçi metinlerde halk anlatılarının yer almasının nedenleri üzerinde ayrıntılı bir incelemeye geçmeden şunu belirtmek gerekir: Büyülü gerçekçi metinlerle halk anlatıları arasındaki ilişkiler, Walter'ın önerdiği ayırt edici üç özellikte ve bu konuda yazmış pek çok araştırmacının listelediği özellikler ile aslında iç içedir.

Bölüm: Büyülü Gerçekçi Metinler ve Halk Anlatıları

Büyülü gerçekçi anlatılarla halk anlatıları arasındaki ilişki, iki boyutta ortaya çıkar. Yukarıda büyülü gerçekçi metinlerin en ayırt edici özellikleri olarak gösterilen üç madde etrafında kendini gösteren "gerçekliğe yaklaşım odaklı benzerlik boyutu" ve "modelleme boyutu". Birinci boyut iki farklı olgu (büyülü gerçekçi metinler ve halk anlatıları) arasındaki benzerliğe; ikinci boyut ise bu olguların birlikte yer alması (büyülü gerçekçi metinlerde halk anlatıları) durumuna işaret eder ki bu çalışmanın esas sorunsalı budur. İlk boyutu oluşturan benzerlik şu şekilde ortaya çıkar: Tıpkı büyülü gerçekçi metinlerde olduğu gibi halk anlatılarında da kahramanların, okur ya da dinleyicilerin ve anlatıcının olağanüstü durumları sıradanmış gibi karşıladıkları görülür. Bu da büyülü gerçekçi metinlerin başat bir özelliğidir. Şimdi bu özelliği halk hikâyelerindeki yansımaları bakımından ele alalım.

Masalla halk hikâyeleri arasındaki farkı ortaya koymaya çalışan Boratav'a göre; "Halk hikâyelerini masaldan ayıran vasıfların başında onları destanla birleştiren vasıflar gelir: Yani hikâyecinin vakaları olmuş gibi kabul etmesi ve temsilî bir inşaat ile nakletmesi" (64). Boratav'ın bu savı, halk hikâyelerinin anlatıcısının tıpkı büyülü gerçekçi metinlerin anlatıcısı gibi tüm olayların, olağanüstü olanlar dâhil, gerçekten olduğunu kabul ettiğine işaret eder. Gerçekliğe-gerçekçiliğe,

okurun-dinleyicinin metinle ya da anlatı ile kurduğu ilişki bakımından yaklaştığımızda da durumun pek değişmediği görülür. İlhan Başgöz'ün aktardığı bir anekdotta, hikâye anlatıcısını âşıkları kavuşturmazsa öldürmekle tehdit eden, sevenleri kavuşturursa ona bol bahşiş vermeye söz veren anlatı dinleyicisinin tavrı da büyülü gerçekçi metinlerin okur tavrı ile benzer. Her ikisi de anlatılanlar gerçekten öyleymiş, gerçekleşiyormuş gibi yaklaşılır anlatıya. Gerçekçiliğin bir diğer boyutunda anlatı kahramanlarının anlatılanlara, olağanüstü olay ve durumlara yaklaşımı gelir ki bu noktada da halk anlatılarının kahramanları ile büyülü gerçekçi metinlerin kahramanları yan yana gelir. Hemen hiçbir halk anlatısında, kahramanlar yaşadıklarını gerçek dışı bulmaz. Hızır'lar, tılsımlar, göz açıp kapayıncaya kadar kat edilen uzun mesafeler bu anlatı dünyasında şaşılacak, olağanüstü bulunacak unsurlar değildir. *Hikâyet-i Âsumân ile Zeycan*'da, Mevla'nın Âsumân'a yardım edip kayayı bölmesi, hem bu hikâyede hem de *Hikâyet-i Âşık Garip ve Bezirgân Kızı*'nda, *Papağan* masalında göz yumup açınca kilometrelerce mesafe aşılması kahramanlar tarafından oldukça doğal karşılanır.⁶ *Dede Korkut Oğuznameleri* yukarıda özetlenen anlatıcı, dinleyici ve kahramanın olağanüstü öğelere yaklaşımındaki tavır bakımından ileri sürülenleri destekleyen örneklerle doludur.⁷ Ancak bu yazının asıl meselesi büyülü gerçekçi metinlerde halk anlatılarının hangi amaçlarla ve yollarla kullanıldığı, bunun büyülü gerçekçi metinler açısından nasıl bir özgünlük taşıdığı olduğu için daha önemli olan ikinci boyuta, modelleme boyutuna geçmekte fayda var.

Kimi zaman belli bir özellik herhangi bir fenomenin en yaygın niteliği olduğu hâlde ayırt edici, özgül niteliği olmaz. Halk anlatılarından büyülü gerçekçi metinlerde yararlanmak söz konu-

su olduğunda da durum ilk bakışta böyle gibidir. Sadece halk anlatıları, geleneğin anlatı kalıpları, teknikleri gibi unsurlara bakılarak bir metni büyülü gerçekçi olarak nitелеmek zordur. Pek çok araştırmacının aktardığı üzere başka türlerde de bu unsurlardan yararlanılır. C. W. Sullivan, "Folklore and Fantastic Literature" başlıklı yazısında şunları aktarır: "Kısaca, fantastik ve bilim-kurgu yazarları, okurlarının ilkel ve belki de altbilinçsel yollarla yaratmış oldukları dünyayı tanımlarına olanak vermek için tekil motiflerden tutun da yekpare halk anlatılarına varıncaya, geleneksel malzemelerden yararlanırlar" (Sullivan 2001: 279).

Peki, büyülü gerçekçiliğin halk anlatılarına yaklaşımı da örneğin bir fantastik türünün yaklaşımıyla aynı mıdır? Her iki tür için de iki düzlemde bir yararlanma söz konusu olabilir: halk anlatılarının geleneksel anlatım teknikleri düzleminde ve metinler arası ilişkiler düzleminde. Bu iki düzlem söz konusu türlerde de kendini gösterebilir. Ancak bu düzlemlerden yararlanma amaçları, nedenleri ve yolları hususlarında kimi farklılaşmalar olduğu görülmektedir. Büyülü gerçekçi metinlerde halk anlatılarından yararlanma ve onları modelleme sorunsalını tartışmak üzere bu hususta etkili olan nedenler ve amaçlar aşağıda sıralanmıştır.

A. Tanıdıklaştırma⁸

Fantastik edebiyatta yaratılan ikincil dünyaların okurca yadırganmaması, bu yeni evrenlerin okura tanıdık gelmesi amacıyla folklorik malzemenin⁹ yararlanılmasına dikkat çeken Sullivan, "tanıdık olan folkloru ve bu folklorlardan modellenen materyalleri" fantastikteki yeni dünyaların yaratımının merkezi olarak gösterir (2001: 281). Sullivan, yazısının sonunda şunları aktarmaktadır:

İlk elde gerçekdışı veya olanaksız [olan] ve aynı zamanda sadece bu sıra-

dan dünyayla tanışık olan okura seslenen fantastik ikincil bir dünya yaratma sorunu, uzlaşma ile çözülür. Bilim-kurgu ya da fantezi yazarı, öyküsüne yeterince tanıdık malzeme dâhil etmelidir ki; okuru, tanıdık olmayanın kodlarını çözebilsin. Geleneksel malzemenin bu yazarlarca dâhil edilmesinin veya bütün bir öyküyü yapılandırmak için geleneksel malzemenin kullanılmasının sıradan dünyadan olan okuyucuya ulaşabilmek için son derece güvenilir bir strateji olduğu kanıtlanmıştır [...] . (2001: 292)

Sullivan'ın çalışmasından aktarılan parçalarda görüldüğü üzere fantastik ve bilim-kurguda da görülen “tanıdıklaştırma”nın amacı okuru yaratılan yenedünyaya alıştırmak, onun bu yeni dünyayla bağ kurabilmesini sağlayabilmektir. Oysa biliyoruz ki, büyülu gerçekçi metinlerde sunulan dünya burada, bu dünyadadır. Ülkeler, şehirler, kasabalar tüm büyülu özelliklerine rağmen bu dünyadadırlar. Alternatif-ikincil dünyalar söz konusu değildir, bu metinlerde. Yıllarca süren yağmurların yağdığı kasaba var olan bir kasaba değildir; ancak biz onun Güney Amerika'da olduğunu biliriz (*Yüzyüllu Yalnızlık*).

“Yeni bir dünya- ikincil bir dünya- alternatif bir dünya” yaratma ifadesini gerçek anlamda değil de mecazi anlamda değerlendiresek bile sonuç değişmeyecektir. Büyülu gerçekçi metinler folklorik malzemenin, onun büyülu gerçekçi metinlerde kullanılabilecek örnekleri olan halk anlatılarından, yarattıkları dünyayı okura tanıdık kılmak amacıyla yararlanmazlar; çünkü yeni bir dünya kuramazlar. Büyülu gerçekçi yazarların halk anlatılarından “tanıdıklaştırma” bağlamında yararlanması farklı bir nedendir. Bu neden: romanı ve onun yabancı tekniklerini tanıdıklaştırmak, okuru bu yabancı türe alıştırmaktır. Gelenegın modern olanla uzlaştırılması, modern olanda eritilmesi ya da tam ter-

si, geleneksel anlatının tanıdıklığından yararlanarak modern olanının yabancılığını azaltmak amacıyla. Böylece büyülu gerçekçi yazar sadece yabancı bir fenomeni tanıdık kılmakla kalmaz ilerde tartışılacağı üzere başka kimi nedenlerle onu dönüştürür, yerleştirir. Denilebilir ki tanıdıklaştırma yerleştirme ile birlikte işler. Tanıdıklaştırmaya ve böylece yerleştirmeye eşlik eden bir olgu da Ezgi Ulusoy Aranyosi'nin “Edebiyatta Büyülu Gerçekliğin ‘Büyü’sünün Menşei Üzerine: Sosyal Adaptasyon Araçları Olarak Masallar” başlıklı çalışmasında ortaya koyduğu üzere “sosyal adaptasyon”dur. Yerleştirme ve “sosyal adaptasyon” olgularını farklı maddeler olarak ele almak mümkünse de hem nedenler hem de yöntemler bakımından “tanıdıklaştırma” dediğimiz olguyla iç içe geçtiklerinden bu tek başlık altında değerlendirilebileceklerini düşünüyorum.

B. Melezleştirme¹⁰

“Melezlik” büyülu gerçekçi anlatının en temel özelliklerindedir. Fenomenin kendisi bile melezlik gösterir. Lojik ile büyülu, tarih ile söylenin, ampirik olan ile mistik olanın, siyah ırk ile beyazın, istilacılar ile yerlilerin, geleneksel anlatı ile meta-anlatının, Avrupa ile Güney Amerika'nın, rasyonel akılla yerli düşüncenin, mimetik olanla fantastik olanın, büyü ile gerçeğin karışımı olan melez bir türdür söz konusu olan. Brenda Cooper, “‘Sacred Names into Profane Spaces’: Magical Realism” adlı çalışmasında büyülu gerçekçi metinlerde melezlik olgusunun önemine değinir. “Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülu Gerçekçilik” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde¹¹ Canan Öktemgil Turgut, Cooper'ın konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde aktarır:

Ona göre melezlik, yaşam ve ölümün, tarihsel gerçekliğin ve büyülu, bilim ve dini inancın paradoksal boyut-

ları arasında bir uzlaşma olarak büyüü gerçekçi romanların anlatı yapılarını, olay örgülerini ve izleklerini niteler. Diğer bir deyimle, şehirli ve kırsal, Batılı ve yerli, siyah, beyaz ve Mestizo, bu kültürel, politik ve ekonomik kakofoni, büyüü gerçekçi kurmacanın gösterildiği amfiteatrdır. Böyle yapmakla klasik gerçekçi tekniklere göre, gerçeklik daha doğru ve derin bir şekilde gözler önüne serilir. Ona göre bu kurmacalarda zaman ve yer de melezdir. Zaman, çevrimsel mitsel zamanla, çizgisel zamanın bir kırmasıdır. Yer ise, ne herhangi bir haritada yer alan, ne de sınırsız bir imgelemin ürünü olan fantastik bir yerdir; üçüncü bir mistik uzaydır. (2003: 33-4)

Büyüü gerçekçiliğin özelliklerini belirlemeye çalıştığı yazısında Wendy B. Faris de bu meseleye eğilir ve dördüncü özellik olarak “İki alanın, iki dünyanın yakınlaşmasını veya neredeyse birleşmesini deneyimleriz” der (1995: 172). Metinlerin pek çoğunda yaşayanlar ve ölümler, gerçek ve kurgu, gerçek ve büyü arasında “eriyen-akan sınırlar” vardır ki bu tür durumları melezleşme olarak kabul edebiliriz. Sonuçta ortaya çıkan şey yan yana olsa da yani melezliğin gerektirdiği teklifi göstermiyor gibiyse de aslında söz konusu olan - *Eva Luna*’da doğan ve bir başı siyah bir başı beyaz olan siyam ikizi gibi- bütüne bakıldığında pek çok zıtlığın, farklılığın bir araya geldiği, teklediği metinlerdir. Faris’in deyimiyle “farklı ontolojik düzeylerin metin yapısında karşı karşıya gelmesi”nden tutun da Batının ürettiği (çoğu zaman dayattığı) teknik, kuram ve türlerin; geleneğin, yabanın, yerlinin potasında eritilmesine kadar Latin Amerika melezlik ile doludur. Büyüü gerçekliğin Latin Amerika’ya özgü olmasında “melezlik” başat rollerden birini oynamaktadır. Bu metinlerde faklı olanı birleştirme neredeyse bir strateji olarak anlatının her adımında kendini gösterir. Bunlardan

hareketle denilebilir ki yeni bir tür ve teknik yaratma uğruna halk anlatılarından yararlanma, ortaya çıkan metnin biraz daha melez olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla halk anlatıları veya onların yapılarını kullanmaktaki bir amaç da melezleştirmedir. Melezleştirilen şey, tür üzerinden- yani roman üzerinden- “Batı” aklı, zihniyeti, sanatıdır. Bu da bizi bir sonraki maddeye götürür ki, görüleceği üzere tüm bu maddeler birbirine bağlı olarak işlemektedir.

C. “Karşı Yazın”¹²: Latin Amerika’nın yanıtı ve “Geleneğin Yeniden İcadı”

Büyüü gerçekçilik üzerine yazılanların büyük bir kısmında bu yazın fenomenini, roman üzerinden anlamaya-anlamlandırmaya çalışma gayreti görülür. Bunda, büyüü gerçekçi olarak nitelenen metinlerin neredeyse tamamının roman olması ve bir üst tür belirleme gerekliliğinin yanında yeni olanı daha önce var olandan hareketle açıklamak zorunluluğu da etkili olabilir. Otomobil için başlarda “atsız taşıt” denmesi gibi. Ancak bir etkenden daha söz edilecekse bu, muhtemelen, sömürülenin tüm karşı yazın ve yanıt çabalarına rağmen tüm tanımlamaların hâlâ sömürenin araçları üzerinden yapıldığı gerçeğidir.

Büyüü gerçekçi yazar, yazdıklarıyla sadece geleneği öne çıkarmaz; onu yeniden icat eder. Çarpıtılmış tarih anlayışı, bir bakıma mitik, sözel tarihin yeniden üretimidir. Büyüü gerçekçi metinlerdeki tarih anlayışı -ki çoğu zaman “palimpsest”tir- sömürgecinin yazdığı/yazdırdığı resmi tarihe mitin, efsanenin dünyasından yönetilmiş bir başkaldırıyı içerir. Faris, bu eserlerde “tasdik edilmiş resmi tarih açıklamalarının alternatif versiyonları”nın olduğunu vurgular ve *Yüzyıllık Yalnızlık* ile *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*’ndan örnekler verir. Ona göre “ebedi mitik gerçeklerle tarihi olayların birleştirilmesi, ikisinin de kolektif

belleğin asli bileşenleri olduğunu ima eder” (170).

Büyülü gerçekçi metinler, sömürgecilerin kültür kodlarından silmeye çalıştığı tüm öğelerin kolektif belleğe başvurulması yoluyla yeniden canlandırılması işlevini de görmektedir. Bunu özellikle okur-yazar kesimi hedefleyerek, roman ve öykü gibi yazınsal türler üzerinden yapması ise sömürgecilerin yerli kodları silmekte en fazla başarılı oldukları gruba kültür kodlarını, köklerini hatırlatmaktadır. Geleneğin yeniden icadı, ulusların sömürge sonrası dönemde kendine dönme çabalarının ürünüdür. Büyülü gerçekçi metinlerin hemen hepsinde masal, mit, efsane, hurafe, halk hikâyeleri gibi sözlü geleneğin malzemelerinden izler bulunması sömürge sonrası yazarının köklerini aradığı yere işaret eder.

“Karşı yazın” ile anlatılmak istenen, sömürge sonrası ulusların, sömürenin yazınsal araçlarını kullanarak ona yanıt vermesidir. Bu bağlamda Latin Amerika’nın onu sömürönlere yanıtı pek çok araçtan biri olan roman üzerinden de gerçekleşecek ve bunun “karşı yazın”a dönüşebilmesi için türü olduğu gibi kullanılmaktan ziyade onu dönüştürmek hatta bozmak gerekecektir. Ayfer Teker García, *Latin Amerika Edebiyatı’nda Büyülü Gerçekçilik* adlı çalışmasında konuyla ilgili şunları aktarır:

[...]Durix’e göre Latin Amerika kültürüne “gerçekliğin imgelerini sömürgeciler zorla yerleştirmişlerdir”. Sömürgecilerin kıtada egemen oldukları süre boyunca da yerli halkın kültüründe olan doğüstü unsurlar baskı altında tutulmuştur. Bu eleştirel yaklaşımı benimseyen araştırmacılara göre Büyülü Gerçekçilik, gerçek ile kurgu arasındaki sınırları ortadan kaldırarak sömürge anlayışına bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. (2010: 46)

Aynı çalışmasında García, “Sömürge Sonrası Dönem teorileri bağlamında

Büyülü Gerçekçiliği ele aldığımızda, ‘sömürgeciliğin’ ve ‘sömürgeleştirmenin’ son bulduğunu kanıtlayan yazınsal bir figür olarak bu eğilimin karşımıza çıktığını görüyoruz” demektedir (2010: 27). Böylece yukarıda da belirtildiği üzere, büyüü gerçekçi anlatılar, sömürge kültürünün araçlarını kullanarak, değiştirerek, dönüştürerek, bozarak kendi olanı bulmaya ve kendini anlatmaya çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sömürgecinin yazınsal türünü olduğu gibi kullanmanın imkânsızlığı ve kendini anlatmanın, kendine dönmenin gerekliliği ile karşılaşılır.

“Coming to Terms with Modernity: Magical Realism and the Historical Process in the Novels of Alejo Carpentier” başlıklı yazısında Edwin Williamson, sömürge sonrası ulusalcı Amerikan yazarlarının “kendi belirgin Amerikan kimliklerine bir ses vermek amacıyla romanın imkânlarını genişletmeye” çalıştıklarını aktarır (1987: 81). Denilebilir ki “genişletmek” çabası söz konusu olsa da bu husustaki çabaları, dönüştürmekten bozmaya varan bir yelpazede düşünmek daha doğrudur. Yazısının ilerleyen sayfalarında yazar, Latin Amerika’nın büyüü gerçekçi yazınının öncülerinden olan Alejo Carpentier ile ilgili şunları aktarır:

Carpentier’in büyüü gerçekliği, bu yüzden, Aydınlanma öncesi ve roman öncesi kültürü geri çağırır. Edebi bir ifadeyle söylersek, romanı orta sınıfın salonundan, görgülü Avrupa manzarasından çıkarmak; onu, bir zamanlar ironi ve büresk yoluyla Avrupa’da yok edilen kadim anlatılar olan romans ile epğin mitsel gücünü yeniden yakalayacağı Amerika’nın vahşiliğine sokmak arayışındadır. (1987: 85)

Büyülü gerçekçiliğe sömürge sonrası teoriler bağlamında yaklaşan pek çok yazıda yukarıda alıntılananlara oldukça yakın ifadelerle karşılaşmak mümkün-

dür. Kısacası, halk anlatılarından yararlanan büyülü gerçekçi yazarın bir amacı da sömürgeciye yanıt vermek, onun baskılarıyla yitirdiklerine geri dönmek, kendini anlatmak; fakat bunu kendine özgü olandan yararlanarak yapmaktır. Söz konusu yazarın karşı yazını ve yanıtı, geleneği yeniden icat etmesini gerektirir. Yine de gerek sömürgeciyle aynı düzeye ulaşmak isteğinden gerekse de saf köklere dönmenin imkânsızlığından verilen yanıt daima sömürgecinin araçları üzerinden olur. Büyülü gerçekçilik bir bakıma mitler, efsaneler ve diğer sözlü gelenek ürünleri üzerinden romana yöneltilmiş “örgütlü bir şiddet”i imgeler.

D. Dengeleme ve Gerçeklik

Yazının ilk bölümünde Roland Walter’ın çalışmasında, büyülü gerçekliğin büyüsel düzey ile gerçeklik düzeyi arasında kurmaya çalıştığı uyumlu bütünlüğün aslında bir çeşit dengeleme çabası olduğu üzerinde durulmuş ve bunun büyülü gerçekçi olarak değerlendirilen metinlerin en ayırt edici bir özelliği olduğu vurgulanmıştı. Halk anlatılarından bu tür metinlerde dengeleme nedeniyle yararlanılması ise daha çok gerçeklik sorunsalı çevresindedir.

Gerçekliğin farklı yüzlerini aramak, ortaya çıkarmak büyülü gerçekçiliğin başat amaçlarından. Roland Walter, çalışmasında bunu “Mitler ve efsaneler imgelem yoluyla anlatım sürecinin içinde olmalıydılar ki gerçekliğin daha derin bir katmanı ortaya çıksın” şeklinde dile getirir (1993: 13). Ona göre, büyülü gerçekçiliğin “ikinci önemli özelliği - büyülü olanı gerçekliğin rasyonel anlayışına dâhil eden bu ‘birleştirici, bütünleştirici eylem’-mitlerin, efsanelerin ve hurafelerin kullanılmasıdır” (1993: 17). Böylece bu alıntıyla anlaşılacağı üzere Walter da, folklorik malzemenin –bu metinlerde sözü edilen folklorik malzeme daha çok halk anlatıdır- kullanımını büyülü gerçekçiliğin en

temel özelliklerinden biri olarak sayıyor; ancak bunu sadece bu malzemenin kullanılmış olmasından dolayı değil kullanım nedeni ve amacından hareketle yapıyor. Önemli olan malzemenin kullanılıyorsa olması değildir; neden kullanıldığıdır. Halk anlatıları, bu metinlerde, “büyülü olanı gerçekliğin rasyonel anlayışına dâhil eden” ‘birleştirici, bütünleştirici’ yönleriyle öne çıkmaktadır. Bu açılardan bakıldığında halk anlatılarının kullanımı söz konusu metinlerin özgül özelliği olarak görülebilir.

Latin Amerika merkezli ve Avrupa merkezli olmak üzere iki tip büyülü gerçekçilik olduğunu savunan araştırmacılar, örneğin Jean Weisgerber, Latin Amerika merkezli olan büyülü gerçekliği, “mitik ve folklorik tip” olarak adlandırır (Zamora ve Faris 1995: 165). Bunun mit, efsane, masal ve hurafelerin yapay yollarla değil de anlatının yapılanmasında bile kullanılması ile ilgili olduğu söylenebilir. Yani bir roman, salt mitsel arketiplerden yararlandığı için büyülü gerçekçi olmaz, olamaz. Esas mesele; yeni anlatının yapılandırılışında-kuruluşundaki malzemenin modellenmesi ve bunun nedenleri, amaçlarıdır. Ayırt edici nitelikler tartışılırken ortaya konan ve daha pek çok araştırmacının büyülü gerçekçi metinlerin yapısı, kuruluşu; yer ve zamanı ele alışı; olağanüstü olay ve durumlara yaklaşımı gibi kimi özelliklerden söz ederken göstermek istedikleri aslında türün “aurature”^{e13} özgü niteliklerden yararlandığı ve hatta onu modellediğidir. Bu modellemenin nedenlerinden biri de bizce, gerçekliğin büyüsel ve gerçekçi düzlemini dengelemek gayretidir. Bu gayret, büyülü gerçekçi metinlerde sömürene yanıt verme, melezleştirme, tanıdıklaştırma gibi daha önce açıklanan nedenler ve amaçlarla birlikte hareket eder.

Sonuç: Romansı Mitler ve Mitik Romanlar Arasında Bir Tür

Neil Grobman, "A Schema for the Study of Sources and Literary Simulations of Folkloric Phenomena" adlı çalışmasında, folklorun edebiyatta başlıca iki fonksiyonundan söz eder: "(1) gerçeğe benzerlik ve yerel renkler vermek, (2) folklor benzeri materyallerin üretimi için model vazifesi görmek" (1979: 28-30). Büyülü gerçekçi metinlerde folklorik malzemenin kullanılmasında da Grobman'ın belirlediği işlevlerin ön planda olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki bu hususta düşünürken sömürge sonrası dünyada kutuplar arası yeni ilişki düzlemlerini, büyülü gerçekçiliğin gerçekliğe yaklaşımını, metinlerde büyülü düzeyle gerçekçi düzey arasında sürekli işleyen bir dengeleme mekanizmasının varlığını göz önünde bulundurmak ve hatta bu nedenlere başat rolü vermek zorunludur. İlk bölümde büyülü gerçekçi metinlerin en ayırt edici niteliklerini tartışırken varılan "gerçekliğin iki düzeyi arasında denge" arayışı, ikinci bölümde görüldüğü üzere mit, efsane, masal gibi halk anlatılarının bu metinlerde kullanımını ile ilgilidir. Hatta Walter'a göre, yazarın yapıtına folklorik malzemeyi eklemesinin nedeni de budur.

Şunu kesin bir şekilde ifade edebiliriz ki halk anlatıları, büyülü gerçekçi metinler için sadece malzeme değil; aynı zamanda modeldir. Büyülü gerçekçi metinlere, örneğin roman olanlara, romanın bir alt türü olarak yaklaşmanın yanında gelenekten modellenmiş yazınsal eserler olarak da yaklaşmak gerekir. Büyülü gerçekçi metinler bir yandan kahramanların, anlatıcının ve okurun olağanüstü olay ve durumlara verdiği tepkiler bakımından; diğer yandan olaylar arasında neden-sonuç zincirinin işlememesi/gerçekçi metinlerden farklı bir şekilde

işlemesi, zaman ve uzama yaklaşımdaki özgünlüğü bakımından halk anlatılarına benzemektedir. Bu bakımlardan model olan halk anlatıları aynı zamanda büyülü gerçekçi metinlerin temel malzemelerindedir. Büyülü gerçekçi metinler "tanıdıklaştırma", "melezleştirme", "karşı yazın yaratma", "dengeleme" gibi amaçlarla halk anlatılarını malzeme olarak kullanmakta ve bu özel kullanım da büyülü gerçekçi metinlerin en ayırt edici özelliği olarak öne çıkmaktadır. Büyülü gerçekçi metinlerde yazar; zaman ve uzamı gerçekçi metinlerin ele aldığı şekilde işlemeyerek çarpıtmak, neden-sonuç mekanizmasını devre dışı bırakmak, gerçekliğin unutulmuş-daha derin yüzlerini açığa çıkarmak için geleneğe döndüğünde geleneği kullanmakla kalmaz onu yeniden icat eder, kurgular. Bu bakımdan 20. yüzyılın mitlerini Carpentier, Márquez, Allende, Fauntes, Llosa, Asturias ve diğer büyülü gerçekçi yazarlar anlatmıştır denilemez mi?

NOTLAR

- 1 Metinde yararlanılan ve Türkçeye henüz çevrilmemiş kaynaklardan yapılan tüm alıntılarının çevirisi bana aittir.
- 2 P.Gabrielle Foreman, David K. Danow, Lois Parkinson Zamora büyülü gerçekçilik üzerine çalışmalarında, bu romana göndermeler yaparlar, ilgili yazılar kaynakça kısmında belirtilmiştir.
- 3 Gökten yağın balıklarla ilgili Ebubekir Hâzim Tepeyran'ın *Hatıralar*'ında aktardığı anekdot şöyledir: "Bir gün mektupçu kaleminde meşgul olduğum esnada postacı, kuyruğundan tutulmuş bir fare ölüsü gibi iğrenerek, zarfının bir köşesinden tuttuğu kirlili bir mektup getirdi. Soba küreğinin içine koyarak odacıya açtırdım. İçinden bir mektupla, beze sarılmış bir hamsi bahçı çıktı. Gazetenin resmi muhabiri olan Bartın tahrirat kâtibi tarafından gönderilen mektup şöyle idi: 'Evvelki gün Bartın kasabasıyla bazı köylere şiddetli yağmurlar yağdığı esnada, Bartın'a sekiz saat mesafede bulunan Laz köyüne sayısız hamsi balıkları yağmış olduğundan bunlardan iki tanesi ekli olarak takdim kılınmıştır.' Bu normal hâdiseyi gazeteye yazarak, hortumların; denizlerden, göllerden çektikleri sularla bera-

- ber rast geldikleri balıkları, kurbağaları kaldırarak uzak mesafelere kadar götürüp aşağıya bıraktıkları her zaman görülen bir hâdise olup, bunda bir gariplik yoktur. Asıl tuhafılık, hamsilerin o havalideki yüzlerce Türk köylerinden hiçbirine yağmayarak Laz köyüne dökülmesindedir’ demiştim.” (Tepeyran 76-77)
- 4 Bu özellikler, Walter’ın çalışmasında karışık bir biçimde verildiğinden, aktarımı kolaylaştırmak amacıyla maddelerle sıralanmıştır.
- 5 Walter, bunu denge olarak ifade etmez; ancak bence “uyumlu bütün” ifadesi belirsiz ve geçecedir. Aslında büyüülü gerçekçi metinlerde gerçekçi ve büyüülü düzey arasındaki “uyumlu bütün” bir dengeleme arayışının kaygısının sonucudur. Bu nedenle “uyumlu bütün” yerine “denge” ve “dengeleme” kavramlarını öneriyorum.
- 6 Göz yumma ve açma süresi içinde çok büyük mesafeler kat etmek halk anlatılarında oldukça yaygın bir motiftir. Büyüülü gerçekçi metinlerde görülen zaman ve mekân algısı bu bakımdan halk anlatıları ile aynıdır. İkisinde de rasyonel olmayan bir yaklaşım vardır bu konuda. Hem büyüülü gerçekçi metinleri hem de halk anlatılarını gerçekçi roman ve öyküden ayıran başlıca hususlardan biri budur. Bu motif ilk *Âsumân ile Zeycan*’dan ve ikincisi *Papağan* masalından alınan şu örneklerde görülmektedir
- [...]“Pir dedi ki: ‘Oğlum Âsumân! Yum gözünü’ dedi. Gözünü yumdu, suyu geçtiler. Gözün açtı, gördü ki iki at durur. Ol atlara bindiler. Dede Sultân eyitti: ‘Yine yum gözünü’ dedi. Âsumân gözünü yumdu. Bir zaman sonra; ‘Gözünü aç!’ dedi. Âsumân, gözünü açtı. Gördü ki bir azım şehristan. Âsumân eyitti: ‘Pirim! Bu ne şehridir?’ dedi [...] (Kaya ve Koz 45-46)
- [...] O zaman Derviş, kızı atının terkesine bindiriyor. ‘Yum gözünü,’ diyor. Kız gözünü yumuyor... Sonra açınca kendini büyük, virane bir konağın önünde buluyor. İçeri giriyorlar [...] (Boratav 105) Dikkat edilirse iki örnekte de hem kahramanlar hem de anlatıcılar böyle gerçek dışı bir şekilde mekân değiştirmeyi son derece sıradan karşılarlar.
- 7 *Dede Korkut Oğuznameleri*’ndeki olağanüstü olay ve durumlara örnek vermek gerekirse: “Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy”da Karaçuk Çoban’ın sapanıyla düşmana koyun, keçiyi fırlatması; “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy”da Tepegöz ve onun peri anası, “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” da Azrail ile konuşulması...
- 8 “Tanıdıklaştırma” burada “familiarization” kavramına karşılık olarak kullanılmaktadır. “Familiarization”da amaç, yabancı olan bir fenomeni tanıdık kılmak ve böylece bir toplumu, topluluğu v.b bu fenomene “alıştırma”dır.
- 9 Çalışma boyunca geçecek olan “folklorik malzeme” terimi ile -büyüülü gerçekçi metinler söz konusu olduğunda en fazla kullanılan “folklorik malzeme” halk anlatıları olduğu için- bu malzemenin halk anlatıları grubu kastedilmektedir.
- 10 “Melezlik” (hybridity), başta Brenda Cooper olmak üzere pek çok araştırmacıya göre büyüülü gerçekçi metinlerin ortak özelliklerinden biridir. Cooper’ın çalışmasının künyesi “Kaynaklar” bölümünde belirtilmiştir. Büyüülü Gerçekçilik üzerine Türkiye’deki ilk önemli çalışmalardan birini “Latife Tekin’in Yapıtlarında Büyüülü Gerçekçilik” başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde ortaya koyan Canan Öktemgil Turgut’a göre büyüülü gerçekçi metinlerde “melezlik” Walter’ın ileri sürdüğü üç maddeden ikincisinin sağlanması bakımından da önemlidir. Bundan hareketle aslında bu metinlerdeki “melezlik” ve dolayısıyla “melezleştirme” Walter sözünü ettiği gerçekçi düzey ile büyüülü düzeyin uyumunu sağlamak bakımından kendiliğinden işler. Turgut, değinilen önemli çalışmasında bunu şöyle ortaya koyar: “Cooper’ın büyüülü gerçekçi metinlere özgü olduğunu belirttiği “melezlik” aslında, Walter’ın ikinci ölçütünü kapsama alan, farklı dünyaların ve dünya görüşlerinin yukarıda söz ettiğimiz gibi, bir araya getirilmesinden kaynaklanır. Latin Amerika romanlarında, gerçeküstücü bir anlayışla, yerlilerin ve Avrupalıların yaşam tarzları ve dünya görüşleri uyumlu bir şekilde bir araya getirildiğinde, zaten melez bir yapıya ulaşılır (Turgut: 25-6).
- 11 Canan Öktemgil Turgut’un tezi konuyla ilgili Türkiye’deki ilk çalışmalardan biridir. Turgut’un çalışması sadece Latife Tekin’in yapıtları bağlamında değil literatür tartıştığı bölüm bakımından da önemlidir. Büyüülü Gerçekçilik konusunda bu tezden sonra yayımlanan Aytül Özüm’ün ve Ayfer Tekin García’nın kitapları da (kaynakça kısmında künye bilgileri verilmiştir) benzer bir şekilde konu üzerine ortaya konan çalışmaları tartıştıkları bölümler içermektedir.
- 12 Salman Rushdie’nin “... the Empire writes back to the Centre...” sözünden hareketle bu başlık atılmıştır. Sömürülenin bağımsızlıktan sonra sömürene “karşı yazın ve yanıt” hareketiyle oluşturduğu edebiyat yaratıları için Rushdie’nin bu sözü oldukça özetleyicidir. Daha ileri bir okuma için bkz: Ashcroft, Bill ve diğer. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London: Routledge, 1989.
- 13 Viladimir Guerrero’nun “sözlü yazın” ve “sözlü gelenek”e karşılık olarak önerdiği terim, (“aurature”: aural literature) burada sözlü gelenekün ürettiği ürünler anlamında kullanılmaktadır. Guerrero, çevirmekte olduğum

bu makalesinde “aurature” kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “Aural literature,” literature written on the wind, may be designated as aurature: a verbal art form that began before the advent of writing and existed without it. It existed as epic songs, and as romances it still exists in a latent state, manifesting itself in ephemeral performances occasionally captured in writing. The term “aurature” differs from “oral literature” in that when applied to the romance epic by individualist scholars, “oral literature” suggests an art transmitted orally but existing in writing, whereas “aurature” emphasizes that retention and transmission are both independent of writing.” (213) Bkz. Guerrero, Vladimir. “Written on the Wind: An Introduction to Aurature”. *Oral Tradition*. 17/2, 2002: 208-235

KAYNAKLAR

- Allende, Isabel. *Eva Luna*. Çev. Seçkin Selvi. İstanbul: Can Yayınları, 1990.
- Aranyosi, Ezgi Ulusoy. “Edebiyatta Büyülü Gerçekçiliğin ‘Büyü’sünün Menşei Üzerine: Sosyal Adaptasyon Araçları Olarak Masallar”. (henüz yayımlanmamış yazı), 2011.
- Başgöz, İlhan. “Hikâye Anlatan Aşık ve Dinleyicisi”. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1986.
- Belge, Murat. “Türk Roman Geleneği ve Sevgili Arsız Ölüm”. *Toplum ve Bilim* 25/26. 1984: 59-67.
- Boratav, Pertev Naili. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları, 1988.
- _____. *Az Gittik Uz Gittik*. İstanbul: Adam Yayınları, 1992.
- Carpentier, Alejo. “The Baroque and the Marvelous Real”. Çev. Tanya Hunginton ve Lois Parkinson Zamora. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Zamora ve Faris 89-108.
- Cooper, Brenda. “Sacred Names into Profane Spaces: Magical Realism”. *Magical Realism in West African Fiction: Seeing with a Third Eye*. London : Routledge, 1998. 15-36.
- Danow, K. David. *The Spirit of Carnival: Magical Realism and the Grotesque*. Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 1995.
- Doğan, Kaya ve M. Sabri Koz (haz.). *Halk Hikâyeleri* 1. İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Flores, Angel. “Magical Realism in Spanish American Fiction”. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Zamora ve Faris 109-17.
- Foreman, P. Gabrielle. “Post-On Stories: History and the Magically Real, Morrison and Allende on Call”. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Zamora ve Faris 285-303.
- García, Ayfer Teker. *Latin Amerika Edebiyatı’nda Büyülü Gerçekçilik*. Ankara: Ürün Yayınları, 2010.
- Grobman, Neil. “A Schema for the Study of the Sources and Literary Simulations of Folkloric Phenomena.” *Southern Folklore Quarterly*. 43, 1979: 17-37.
- Leal, Luis. “Magical Realism in Spanish American Literature”. Çev. Wendy B. Faris. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Zamora ve Faris 119-24.
- Özüm, Aytül. *Angela Carter ve Büyülü Gerçekçilik*. Ankara: Ürün Yayınları, 2009.
- Punter, David. “Angela Carter’s Magic Realism”. *The Contemporary British Novel*. Acheson James and Sarah C. E. Ross, ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005. 48-57.
- Sullivan, C.W. “Folklore and Fantastic Literature”. *Western Folklore*. 60:4, Sonbahar 2001: 279-96.
- Tekin, Latife. *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Metis Yayınları, 1990.
- Tepeyran, Ebubekir Hâzım. *Hatıralar*. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. , 1998.
- Tezcan, Semih ve Boeschoten, Hendrik (haz.). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Todorov, Tzvetan. *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*. Çev. Nedret Öztokat. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- Tomasso, Scarano. “Notes on Spanish-American Magical Realism”. *Coterminous Worlds: Magical realism and contemporary post-colonial literature in English*. Ed.: Elsa Linguanti ve diğer. Amsterdam: Rodopi, 1999. 9-28.
- Turgut, Canan Öktemgil. “Latife Tekin’in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik”. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2003.
- Walter, Roland. *Magical Realism in Contemporary Chicano Fiction*. Frankfurt am Main: Vervuert Verlag, 1993.
- Williamson, Edwin. “Coming to Terms with Modernity: Magical Realism and the Historical Process in the Novels of Alejo Carpentier”. *Modern Latin American Fiction: A Survey*. (Ed.: John King). London: Faber Faber, 1987.
- Zamora, Lois Parkinson and Wendy B. Faris. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Durham, N.C. : Duke University Press, 1995.